

บทที่

6

การเคลื่อนไหวสังคมของเครือข่ายชุมชนที่ดิน
และที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น
จังหวัดสระแก้ว

Social Movement of the Land and Housing
Movement Network in Khlong Hin-Pun Sub-district,
Wang Nam Yen District, Sa Kaeo Province

ชัยณรงค์ เครือนวน
Chainarong Krunnual

 บทที่
6
**การเคลื่อนไหวสังคมของเครือข่ายชบวนที่ดินและ
ที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น
จังหวัดสระแก้ว**
**Social Movement of the Land and Housing
Movement Network in Khlong Hin-Pun Sub-district,
Wang Nam Yen District, Sa Kaeo Province¹**

 ชัยณรงค์ เครือนวน ²

Chainarong Krunnual

บทที่ 6

บทคัดย่อ

เครือข่ายชบวนที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว เป็นการรวมตัวของภาคประชาชนที่เผชิญปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองร่วมกัน ภายใต้การขยายตัวของอุดมการณ์ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม, พื้นที่ทางการเมืองที่เปิดโอกาสให้ภาคประชาชนสามารถรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการ

¹ บทความนี้ปรับปรุงจากรายงานการวิจัยเรื่อง “การเคลื่อนไหวสังคมของภาคประชาชนในภาคตะวันออก: ศึกษาเฉพาะเครือข่ายชบวนที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว” โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์

² อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา (D.Pol.Sc.)

เพื่อแก้ไขปัญหาในมิติต่าง ๆ และการขยายตัวของโครงการพัฒนาชุมชนในระดับตำบล เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบการเคลื่อนไหวสังคมของภาคประชาชนกลุ่มนี้ พบว่ามีรูปแบบที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นความพยายามในการสร้างอัตลักษณ์ทางการเมือง, การสร้างเครือข่ายนโยบายกับกลไกรัฐและภาคประชาสังคม, การดำเนินนวัตกรรมที่ถูกสร้างขึ้นโดยกลไกรัฐเพื่อปฏิบัติการทางสังคมและการปฏิบัติการด้านการสื่อสาร ผลที่เกิดขึ้นตามมาจากการเคลื่อนไหวสังคมของภาคประชาชนกลุ่มนี้ก่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย การเสริมสร้างประสิทธิภาพและศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน เป็นต้น

คำสำคัญ : การเคลื่อนไหวสังคม เครือข่ายขบวนการที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน

Abstract

The Land and Housing Movement Network in Khlong Hin-Pun Sub-District, Wang Nam Yen District of Sa Kaeo Province is a social movement consisting of those who share economic, social, and political issues in expanding participatory democracy, in political space provided for public movements so that the people can solve their own problems and in the expanded community development project (sub-district level). When considering the social movement patterns of this group, it is found that many forms of movements have been used including efforts to establish political identity and policy networking between state mechanisms and civil society and the use of innovation created by state mechanisms to perform social and communication practices. Their social movements have led to various types of economic and social solutions to solve land and

housing issues and to enhance economic efficiency in their community.

Keywords : Social Movements ; The Land and Housing Movement Network in Khlong Hin-Pun-Sub-District

1. บทนำ

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมในชุมชนคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้วช่วงห้าทศวรรษที่ผ่านมา ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ “การแตกตัวทางสังคม” (Social Differentiation) ซึ่งกระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิดการแบ่งชั้นทางสังคม (Social Stratification) ในชุมชนท้องถิ่นแห่งนี้ กระทั่งเกิดกลุ่มของผู้คนอย่างน้อยสี่กลุ่ม คือ กลุ่มเจ้าที่ดิน (ทุนเก่า), กลุ่มนายทุนใหม่, กลุ่มคนที่เผชิญกับ “ความล้มเหลว” ในการผลิตเพื่อตอบสนองระบบตลาดและกลุ่มคนที่สามารถปรับตัวเข้ากับการผลิตแบบการค้า (ได้ในระดับหนึ่ง) ภายใต้สถานการณ์การแตกตัวทางสังคมและความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมเช่นนี้ กลุ่มคนที่สามารถปรับตัวเข้ากับการผลิตแบบการค้า (ได้ในระดับหนึ่ง) ได้ออกมาเคลื่อนไหวแก้ปัญหาที่ตื้อ เครือข่ายเผชิญอยู่ โดยผู้คนกลุ่มนี้อาศัยพื้นที่ทางการเมืองที่เปิดหลังทศวรรษ 2540 และการออกกฎหมายที่รองรับการทำงานของภาคประชาชนในช่วงต้นทศวรรษ 2550 เพื่อปฏิบัติการทางสังคมหลากหลายรูปแบบ เช่น การสร้างตัวตนทางการเมืองด้วยการสร้างอัตลักษณ์ในนาม “ภาคประชาชน”, ความพยายามปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจทั้งภายในและภายนอกชุมชนใหม่ และพยายามใช้กระบวนการประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือเพื่อแก้ไขปัญหาปากท้องและการสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิต เป็นต้น

ในเวลาต่อมากลุ่มคนเหล่านี้ได้รวมตัวกันเป็น “เครือข่ายขบวนการที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว” เป้าหมายในการรวมตัวครั้งนี้ ก็คือ การเคลื่อนไหวเพื่อทำให้ตนเองและเครือข่ายอยู่รอด (Survivals)

และดำรงอยู่ได้ (Existential) ภายใต้วิธีการผลิตแบบทุนนิยม รวมถึงการช่วยเหลือประคับประคองกลุ่มคนที่เผชิญกับ “ความล้มเหลว” ในการผลิตเพื่อตอบสนองระบบตลาด ผลที่เกิดขึ้นตามมาจากการจัดตั้งเครือข่ายชุมชนที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูนนั้น นำไปสู่การปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยหลากหลายมิติ

ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นข้างต้น ก็คือ ปฏิบัติการทางการเมืองในชีวิตประจำวันผ่านกระบวนการสร้างประชาธิปไตยจากส่วนล่าง (Democratization from Below) ปฏิบัติการเช่นนี้เกิดจากการที่ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นเห็นว่าสิ่งที่พวกเขาเรียกร้องนั้นไม่ใช่เรื่องที่จะบรรลุวัตถุประสงค์โดยง่าย ด้วยเหตุนี้ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นจึงพยายามจัดวางความสัมพันธ์เชิงอำนาจทั้งในระดับจุลภาคและมหภาคใหม่เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมและความอยู่รอดทางเศรษฐกิจ ดังนั้นกระบวนการประชาธิปไตยจากส่วนล่างจึงไม่ใช่เรื่องการไร้ระเบียบของปัจเจกชนในระดับสังคมจุลภาค (Micro Society) แต่เป็นความพยายามที่จะประสานประโยชน์ระหว่างปัจเจกบุคคลและผลประโยชน์ส่วนรวม ฉะนั้นการรวมกลุ่มเพื่อเคลื่อนไหวสังคมเช่นนี้ จึงไม่ได้ยึดโยงกับสถาบันทางการเมืองที่เป็นทางการเพียงมิติเดียว และไม่ได้เกิดจากการรวมกลุ่มแบบล่องลอย แต่เป็นการรวมกลุ่มของผู้คนที่มีประวัติศาสตร์ ภาษา สถานภาพ บทบาทและภูมิหลังทางการเมืองที่คล้ายคลึงกัน รวมถึงการตระหนักถึงผลประโยชน์ร่วมกัน (Scott 1985, Walker 2008, เศรษฐา พวงหัตถ์, 2548 อ้างถึงในบุญเชิด หนูอิม และคณะ, 2558 : 13)

ปฏิบัติการทางการเมืองผ่านการเคลื่อนไหวสังคมของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นจึงเป็นการเคลื่อนไหวที่ไม่ได้ผูกติดกับสัญลักษณ์ของกลุ่มผลประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งอย่างถาวร เช่นเดียวกันกับกระบวนการต่อรองเพื่อจัดวางความสัมพันธ์ทางอำนาจใหม่นั้นก็ไม่ได้เป็นไปอย่างมีสูตรสำเร็จ หากแต่มีการสร้างอำนาจการต่อรองขึ้นใหม่ ๆ เพื่อเป็นทางเลือกในการใช้ชีวิตประจำวัน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วเป้าหมายในงานวิจัยครั้งนี้ จึงไม่ใช่แค่การทำความเข้าใจกับการเคลื่อนไหวสังคมของชาวบ้านกลุ่มนี้เท่านั้น ในทางตรงกันข้ามผู้วิจัยจะพยายามทำความเข้าใจกับ

จินตนาการทางการเมือง ตำแหน่งแห่งที่ในระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจและเป้าหมายในการออกมาเคลื่อนไหวสังคมครั้งนี้

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการก่อรูปของเครือข่ายขบวนการที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว

2.2 เพื่อศึกษารูปแบบการเคลื่อนไหวสังคมของเครือข่ายขบวนการที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว

2.3 เพื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้นตามมาจากการเคลื่อนไหวสังคมของเครือข่ายขบวนการที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว

3. การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดทฤษฎีการเคลื่อนไหวสังคมมีความแตกต่างหลากหลายกันออกไป ซึ่งทฤษฎีการเคลื่อนไหวสังคมที่สำคัญประกอบไปด้วยทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ (Collective Behavior Theory) มองว่าการเคลื่อนไหวสังคมเกิดขึ้นจากสังคมซึ่งมีสภาวะไม่เป็นปกติและสังคมมีพฤติกรรมที่ไม่เป็นเหตุเป็นผล ด้วยเหตุนี้แนวคิดดังกล่าวจึงมองการกระทำของขบวนการทางสังคมในแง่ลบซึ่งเป็นการกระทำของฝูงชนแบบไร้เหตุผล (Irrational) ขณะที่ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization Theory) ให้ความเห็นว่าขบวนการทางสังคมเป็นชุดความเชื่อหรือความเห็นของกลุ่มคนที่พยายามเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมและกระจายผลประโยชน์ทางสังคม ซึ่งรูปแบบการเคลื่อนไหวเป็นการเคลื่อนไหวนอกระบบการเมืองแบบปกติและมียุทธวิธีการเคลื่อนไหวที่สำคัญ คือ การทำทนายหรือขัดขวางระบบการเมืองปกติ ส่วนการเคลื่อนไหวสังคมแนวใหม่ (New Social Movements) เป็นทฤษฎีที่พยายามอธิบายให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวสังคมไม่ใช่ขบวนการเคลื่อนไหวบนพื้นฐานของชนชั้นใดเพียงชนชั้นเดียว ขณะเดียวกันก็ไม่ใช่เรื่องแคบ ๆ เกี่ยวกับผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม ส่วนรูปแบบการเคลื่อนไหวก็

ไม่ได้เรียกร้องผ่านกลไกทางการเมืองที่ดำรงอยู่แต่เป็นเคลื่อนไหวเรียกร้องด้วยตนเอง โดยเป้าหมายของการเคลื่อนไหวสังคมแนวนี้ไม่ใช่เพื่อการช่วงชิงอำนาจรัฐแต่ต้องการสร้าง “แบบชุดใหม่ของการดำรงชีวิต (Grammar of Forms of Life) หรือ “การช่วงชิงการนำเพื่อสร้างค่านิยมความหมายชุดใหม่” และเป็นการเคลื่อนไหวเรียกร้องเพื่อสร้างวาทกรรม (Discourse) ชุดใหม่ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545 : 2-3 ; ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552 : 21-22)

เมื่อพิจารณาถึงงานวิจัยเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวสังคมที่ผ่านมา พบว่า นักวิจัยโดยส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการเคลื่อนไหวสังคมในมิติการเมือง โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านโครงการขนาดใหญ่ของรัฐหรือการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ และเป็นการเคลื่อนไหวในรูปของการชุมนุมประท้วง กัดดัน ต่อรองกับรัฐและกลไกรัฐ ทำให้เกิดความขาดหายไปของการเคลื่อนไหวสังคมเพื่อนำไปสู่การจัดการตนเองโดยเฉพาะการสร้างความมั่นคง การลดความเหลื่อมล้ำและการสร้างศักยภาพทางเศรษฐกิจให้กับผู้คนในชุมชนท้องถิ่น ภายใต้อำนาจจำกัดเช่นนี้ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาการเคลื่อนไหวสังคมที่มีวิธีการ แนวทาง และเป้าหมายซึ่งแตกต่างไปจากการศึกษาวิจัยที่มีมาก่อนหน้านี้ โดยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำ (Agency) และโครงสร้างสังคม (Structure) ภายใต้อำนาจเชื่อว่าผู้กระทำการมีบทบาทในการกำหนดโครงสร้างสังคมและโครงสร้างสังคมก็มีพลังในการกำหนดชีวิตของผู้กระทำ

4. ผลการวิจัย

4.1 ข้อค้นพบจากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่ง พบว่า การก่อรูปของเครือข่ายขบวนการที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว เกิดขึ้นจากปัจจัยที่สำคัญ 2 ปัจจัย คือ

4.1.1 ปัจจัยภายใน หมายถึง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบริบททางเศรษฐกิจสังคมและผู้กระทำที่เกิดขึ้นภายในชุมชนท้องถิ่น ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (ละอองดาว สีลาน้ำเต็ง, สัมภาษณ์, 5 กันยายน 2552, 20 มกราคม 2556, 24

มกราคม 2556 ; สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2555)

4.1.1.1 การเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการไม่สามารถ
ต้านทานวิถีการผลิต แบบทุนนิยมที่ทำงานผ่านระบบตลาดและกระแสบริโภคนิยมที่เข้ามากับถนนและไฟฟ้าได้ ทำให้ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นต้องเผชิญกับ
ภาวะขาดทุนอย่างต่อเนื่องในการผลิตภาคเกษตรกรรมนำมาซึ่งปัญหาหนี้สินทั้ง
ในและนอกระบบ

4.1.1.2 การสูญเสียที่ดินทำกินของชาวบ้าน สภาพการถือครองที่ดิน
ของชาวบ้านหลังการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจและการเมืองในชุมชนท้องถิ่น
แห่งนี้ มีลักษณะสำคัญ 2 แบบ คือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มคนที่สามารถคงสภาพ
และพัฒนาสภาพการถือครองที่ดินของตนเองไว้ได้ ขณะที่ผู้คนกลุ่มที่สองเป็น
กลุ่มคนที่ไม่สามารถรักษาที่ดินของตนเอง โดยส่วนใหญ่มักจะเป็นกลุ่มคนที่ล้มเหลว
จากการปรับตัวหลังการเข้ามาของระบบตลาด สาเหตุสำคัญที่ทำให้คนกลุ่มนี้สูญเสีย
ที่ดิน ก็คือ การถูกยึดจากนายทุนเงินกู้ การขายที่ดินทำกินของตนเองและการ
เข้ามาของหน่วยงานราชการ

4.1.1.3 การเกิดขึ้นของผู้นำเพื่อการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ซึ่งเป็น
บุคคลที่อาศัยประสบการณ์การทำงานร่วมกับกลไกรัฐและประสบการณ์จาก
การศึกษาดูงานจากชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการชุมชนมาประยุกต์ใช้
เพื่อแก้ไขปัญหาที่ชาวบ้านในชุมชนแห่งนี้เผชิญร่วมกัน

4.1.1.4 การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์ที่ตั้ง
ไว้ สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นเกิดขึ้นจากเงื่อนไขต่าง ๆ ต่อไปนี้

ก. การกระจายอำนาจเกิดขึ้นภายหลังการแตกตัวและการแบ่งช่วง
ชั้นทางสังคม ทำให้กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นมีแนวโน้มเป็นผู้ใช้อำนาจที่ถูกกระจาย
จากส่วนกลางมากกว่าประชาชน ทำให้ชาวบ้านท้องถิ่นไม่สามารถใช้กลไกองค์กร
ปกครองท้องถิ่นเพื่อจัดการวิถีชีวิตของตนเองได้อย่างที่ควรจะเป็น แม้สถานการณ์
ดังกล่าวจะไม่ได้เกิดขึ้นในทุก ๆ ท้องถิ่นแต่ก็สามารถพบเห็นสถานการณ์เช่นนี้ได้
โดยทั่วไปรวมทั้งในตำบลคลองหินปูน

ข. องค์กรปกครองท้องถิ่นในพื้นที่ ยังไม่สามารถให้บริการ สาธารณะแก่ประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจาก “ข้ามไม่พ้น” เรื่อง โครงสร้างพื้นฐาน ที่เป็นเช่นนั้นเพราะพื้นที่ตำบลคลองหินปูนมีขนาดใหญ่ (หมู่บ้านทั้งหมด 16 หมู่บ้าน) ทำให้สาธารณูปโภคและสาธารณูปการชั้นพื้นฐาน ต่าง ๆ มีไม่เพียงพอกับจำนวนประชากร ดังนั้นงบประมาณส่วนใหญ่จึงต้องมุ่งไปที่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับประชาชนเป็นอันดับ แรก

4.1.2 ปัจจัยภายนอก หมายถึง ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่ส่งผลต่อการทำงานของภาคประชาชนในมิติต่าง ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1.2.1 การขยายตัวของอุดมการณ์ประชาธิปไตยโดยตรงหรือประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Direct or Participatory Democracy) โดยเฉพาะหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยปี พ.ศ. 2540 ที่ก่อให้เกิดปฏิบัติการการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชนหลากหลายรูปแบบ นอกจากนี้รัฐธรรมนูญยังให้สิทธิแก่ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อจัดการทรัพยากรท้องถิ่น สถานการณ์เช่นนี้ก่อให้เกิดการรวมตัวอย่างไม่เป็นทางการของภาคประชาชนในพื้นที่ตำบลคลองหินปูนเพื่อขับเคลื่อนงานพัฒนา

4.1.2.2 พื้นที่ทางการเมืองที่เปิดโอกาสให้ภาคประชาชนสามารถรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการและถูกต้องตามกฎหมายเพื่อขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหา เศรษฐกิจ สังคม ด้วยตนเอง ดังกรณีการประกาศใช้พระราชบัญญัติสภาองค์กร ชุมชน พ.ศ.2551 ที่เปรียบเสมือนการสร้างพื้นที่สาธารณะเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยน ความเห็นระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนและเป็นพื้นที่ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้นำตาม ธรรมชาติเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของชุมชนกับผู้นำในระดับท้องถิ่น และท้องถิ่น ในบริบทของตำบลคลองหินปูนการเกิดขึ้นของสภาองค์กรชุมชน ตำบลก่อให้เกิดการพูดคุยระหว่างผู้คนหลากหลายกลุ่มและนำไปสู่ความพยายาม การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคมภายในตำบล

4.1.2.3 การขยายตัวของโครงการพัฒนาชุมชนจากองค์การมหาชน

เข้าไปในระดับตำบล เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) โดยองค์กรมหาชนเหล่านี้ได้สนับสนุนงบประมาณลงสู่ระดับตำบล กระทั่งเกิดการจัดตั้งกลุ่ม องค์กรทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการของภาคประชาชนเพื่อรองรับงบประมาณ

ปฏิสัมพันธ์ของปัจจัยทั้งสองนำไปสู่ความพยายามในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านแห่งหนึ่งของตำบลคลองหินปูน โดยผู้คนที่เผชิญกับปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยได้รวมตัวกันเป็น “เครือข่ายที่ดินและที่อยู่อาศัย” ซึ่งเครือข่ายดังกล่าวได้ร่วมกันจัดตั้ง “กองทุนที่ดินและที่อยู่อาศัย” ต่อมาเมื่อการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินในหมู่บ้านแห่งนี้ประสบความสำเร็จจึงมีการขยายความคิดในการแก้ไขปัญหาให้กว้างขวางขึ้น ผ่านการขยายเครือข่ายฯ จากระดับหมู่บ้านสู่ระดับตำบลกระทั่งเกิดเป็น “เครือข่ายขบวนที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน” และมีการยกระดับกองทุนฯ จากระดับหมู่บ้านเป็น “กองทุนที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน” ในปี พ.ศ.2553 ทั้งนี้เพื่อช่วยเหลือและจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่ชาวบ้านที่ไร้ที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย รวมทั้งไถ่ถอนที่ดินของชาวบ้านคืนจากนายทุนนอกระบบและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.)

4.2 ข้อค้นพบจากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่สอง พบว่า รูปแบบการเคลื่อนไหวสังคมของเครือข่ายขบวนที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว แสดงออกให้เห็นหลากหลายมิติ ดังต่อไปนี้

4.2.1 การสร้างอัตลักษณ์ทางการเมือง จุดมุ่งหมายในการสร้างอัตลักษณ์ทางการเมืองนี้เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ, สร้างปฏิสัมพันธ์กับกลไกรัฐและดึงทรัพยากรในการบริหารรวมทั้งโครงการของรัฐในรูปแบบต่าง ๆ (Walker, 2012 : 221) เมื่อพิจารณาถึงกระบวนการสร้าง อัตลักษณ์ (Identification) ทางการเมืองของเครือข่ายขบวนที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน เห็นได้ชัดเจนว่าเครือข่ายฯ พยายามปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานเคลื่อนไหวสังคม จากการเคลื่อนไหวที่ไม่เป็นทางการสู่การเข้าไปทำงานในองค์กร

ภาคประชาสังคมที่ถูกจัดตั้งโดยรัฐ ดังเช่นการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ.2551 ทั้งนี้เพื่อสร้างความหมายและยกระดับสถานภาพการทำงานของภาคประชาชนให้เป็นทางการหรือมีสถานภาพที่ถูกต้องตามกฎหมายอันจะนำไปสู่การยอมรับจากภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม ดังนั้นความพยายามสร้างอัตลักษณ์ทางการเมืองเช่นนี้ จึงเปรียบเสมือนการเมืองเพื่อปรับเปลี่ยน จัดวางตำแหน่งแห่งที่และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลไกรัฐและภาคประชาชนใหม่ ขณะเดียวกันก็เป็นความพยายามช่วงชิงการนิยามสิทธิชุมชน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวถือเป็นการยกระดับการเมืองแบบต่อรองเฉพาะหน้าสู่การเมืองของการต่อรองเพื่อปรับเปลี่ยนโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับรัฐในระยะยาว ผ่านการก่อตัวเป็นขบวนการสังคม โดยอาศัยความร่วมมือกันระหว่างชุมชนท้องถิ่น นักพัฒนาเอกชน นักวิชาการและภาคประชาสังคม เป้าหมายของกระบวนการทั้งหมดนี้เพื่อเข้าถึงการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหาที่ตอบโจทย์การดำเนินชีวิตประจำวัน (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2558 : 183-184)

กล่าวได้ว่าความพยายามสร้างอัตลักษณ์ทางการเมือง ผ่านการเข้าไปทำงานในองค์กรภาคประชาสังคมที่ถูกจัดตั้งโดยรัฐของเครือข่ายชุมชนที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูนเพื่อทำการเคลื่อนไหวสังคมนั้น ทำให้กระบวนการทำงานของเครือข่ายฯ เป็นไปในลักษณะของการทำงานที่หันมาสร้างความร่วมมือกับรัฐมากขึ้นไม่ใช้การทำงานเพื่อต่อต้านรัฐอย่างขบวนการเคลื่อนไหวสังคมในอดีต ด้วยเหตุนี้จึงก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับประชาชนในท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาและเสริมสร้างพลังอำนาจ (Empower) ในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง (อัจฉรา รัศยุติธรรม, 2557)

4.2.2 การสร้างเครือข่ายนโยบายกับกลไกรัฐและภาคประชาสังคม
รูปแบบการเคลื่อนไหวสังคมที่กลุ่มเครือข่ายชุมชนที่ดินและที่อยู่อาศัยในตำบลคลองหินปูนนำมาใช้คือวิธีการหนึ่ง ก็คือ การสร้างเครือข่ายการทำงานกับกลไกรัฐและภาคประชาสังคม เพื่อใช้องค์กรเหล่านี้หนุนเสริมและเพิ่มศักยภาพการทำงาน เช่น

4.2.2.1 การสร้างเครือข่ายกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)

ทั้งนี้เพื่อдингทรัพยากรในการบริหารที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนมีลู่ชุมชน (โดยเฉพาะงบประมาณ) ในกรณีตำบลคลองหินปูน ผู้แทนเครือข่ายชบวนที่ดินและที่อยู่อาศัยได้สร้างเครือข่ายการทำงานกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2546 กระทั่งเกิดการสนับสนุนงบประมาณเพื่อขับเคลื่อนโครงการแก้ปัญหาที่ดินและที่อยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก เช่น การสนับสนุนงบประมาณในการจัดตั้งกองทุนที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูนจำนวน 2 ล้านบาท, การสนับสนุนงบประมาณในการจัดทำผังชีวิตตำบล, การสนับสนุนงบประมาณในการจัดประชุมหรือจัดกิจกรรมของชาวบ้าน เป็นต้น (ละอองดาว สีล่าน้ำเที่ยง, สัมภาษณ์ 13 ตุลาคม 2557)

4.2.2.2 การสร้างเครือข่ายกับชนชั้นนำท้องถิ่นในองค์การบริหาร

ส่วนตำบล แม้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีงบประมาณไม่มากและไม่สามารสนับสนุนการขับเคลื่อนการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินและที่อยู่อาศัยได้ แต่การสร้างเครือข่ายกับชนชั้นนำในองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นก็เปรียบเสมือนหลักประกันในการขับเคลื่อนการทำงานว่าจะไม่มีปัญหาหรืออุปสรรคจากกลุ่มผู้มีอำนาจในตำบล อีกมิติหนึ่งก็เพื่อใช้อำนาจที่เป็นทางการและชอบธรรมโดยกฎหมายขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นหนุนเสริมการทำงานของเครือข่ายฯ ในบางมิติ (ละอองดาว สีล่าน้ำเที่ยง, สัมภาษณ์ 13 ตุลาคม 2557)

4.2.2.3 การสร้างเครือข่ายกับองค์กรภาคประชาสังคม เช่น การ

เข้าเป็นสมาชิกของเครือข่ายที่ดินแนวใหม่ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองแห่งชาติ (คทช.) เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้การแก้ไขปัญหาที่ดินและที่อยู่อาศัยกับภาคประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไทยและนำความรู้หรือประสบการณ์จากพื้นที่เหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ในตำบลคลองหินปูน เป็นต้น

4.2.3 การอาศัยนวัตกรรมที่ถูกสร้างขึ้นโดยกลไกรัฐ นวัตกรรมที่

ถูกสร้างขึ้นโดยกลไกรัฐในที่นี้ หมายถึง “ผังชีวิตชุมชน” หรือ “ผังตำบล” ซึ่งถูกสร้างขึ้นโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ผังชีวิตชุมชนถูกนิยามว่าเป็น

ผังที่อธิบายถึงวิถีชีวิตและปัญหาเศรษฐกิจ สังคมของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นและเป็นเครื่องมือในการกระตุ้นให้ประชาชนลุกขึ้นมากำหนดแผนชีวิตของตนเองผ่านกระบวนการร่วมคิด ร่วมทำ เพื่อนำไปสู่การกำหนดอนาคตและการพัฒนาพื้นที่ระดับตำบลที่เน้นการจัดการตนเอง (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2555 : 14)

นวัตกรรมที่ถูกสร้างขึ้นโดยกลไกรัฐชั้นนี้ถูกเครือข่ายชุมชนที่ดินและที่อยู่อาศัยในตำบลคลองหินปูนนำมาใช้เพื่อรวบรวมและจัดทำข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่า) และการสาธารณสุขของประชาชน หลังจากนั้นเครือข่ายฯ จะนำข้อมูลเหล่านี้เสนอต่อภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องหรือเป็นเครื่องมือในการขอเงินงบประมาณสนับสนุนการแก้ไขปัญหาจากกลไกรัฐทั้งส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและระดับท้องถิ่น

4.2.4 ปฏิบัติการด้านการสื่อสาร (Communicative Action) คือ การกระทำทางภาษา (Speech Action) ผ่านการอภิปราย ถกแถลงโต้แย้งอย่างอิสระและเป็นเหตุเป็นผล (Rational) ในพื้นที่สาธารณะ ความคิดเช่นนี้ถูกนำเสนอโดยเจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas) ในเวลาต่อมาได้ถูกทำให้กลายเป็นตัวแบบหนึ่งของการเคลื่อนไหวแนวใหม่ (New Social Movement) ผ่านการปฏิบัติการต่อต้าน (Resistance) การควบคุม ครอบงำของ “ระบบ” (System) ในรูปของการเสนอให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในระบบการเมืองโดยตรงเพื่อปรับเปลี่ยนระบบและฟื้นฟูหรือขยายอาณาเขตของประชาสังคม (Habermas, 1998 :. 370)

ปฏิบัติการด้านการสื่อสารของเครือข่ายชุมชนที่ดินและที่อยู่อาศัยในตำบลคลองหินปูน เห็นได้จากความพยายาม พูดคุย สื่อสารผ่านการจัดเวทีสาธารณะในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการทำงานด้านที่ดินได้เข้าใจถึงการทำงาน of เครือข่ายฯ โดยปฏิบัติการด้านการสื่อสารที่เกิดขึ้นเป็นไปในลักษณะ “การจับเข้าคุย” เพื่อ “ปรับทุกข์และรับฟัง” ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่าง ๆ มากกว่าจะเป็นการอภิปรายโต้แย้ง หักล้างเพื่อหาข้อสรุปด้วยเหตุผลที่แต่ละฝ่ายมี ขณะเดียวกันปฏิบัติการดังกล่าวก็ไม่ใช่ปฏิบัติการที่มีเจตจำนง

ในการช่วงชิงอำนาจหรือพื้นที่ทางการเมือง แต่ข้อสรุปที่ได้จากการพูดคุยกลับมีผลกระทบทางการเมืองโดยตรง ที่เป็นเช่นนั้นเพราะข้อสรุปจะนำไปสู่การใช้อำนาจของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อแก้ปัญหาคความเดือดร้อนให้กับประชาชน

4.3 ข้อค้นพบจากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่สาม พบว่า การดำเนินงานขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยให้กับประชาชนในพื้นที่ตำบลคลองหินปูนของเครือข่ายขบวนการที่ดินและที่อยู่อาศัยนั้นก่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาและความเดือดร้อนให้กับประชาชนในหลายมิติ ดังต่อไปนี้

4.3.1 เกิดการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยให้กับประชาชนในพื้นที่ตำบลคลองหินปูน ดังต่อไปนี้

4.3.1.1 การจัดตั้งกองทุนที่ดิน³ ก่อให้เกิดการซื้อและไถ่ถอนที่ดินกว่า 35 ไร่จัดสรรให้แก่สมาชิก 37 ราย เช่น การซื้อที่ดินจำนวน 4 ไร่ 1 งาน ราคา 307,125 บาท จัดสรรเป็นที่อยู่อาศัยให้แก่สมาชิก 16 ครอบครัว, การซื้อที่ดินจำนวน 22 ไร่ 1 งาน ราคา 1,100,000 บาท จัดสรรให้กับสมาชิกจำนวน 11 ครอบครัว, การไถ่ถอนที่ดินจำนวน 9 ไร่ 3 งาน จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) จัดสรรให้กับสมาชิกจำนวน 10 ครอบครัว เป็นต้น (เรวดี อุลิต และ อภินันท์ ยอดมณี, 2555 : 79-80)

4.3.1.2 การจัดตั้งกองทุนที่อยู่อาศัย³ ทำให้สมาชิกสามารถกู้เงินเพื่อซ่อมแซมบ้านเรือนของตนเองได้ ภายใต้เงื่อนไขที่สมาชิกจะต้องออมเงินกับกองทุนฯ เดือนละ 200 บาทขึ้นไป หากสมาชิกรายใดจะกู้เงิน ต้องออมเงินให้ครบ 10 % ของราคาบ้าน ในกรณีที่สมาชิกต้องการสร้างบ้านใหม่จะสามารถกู้เงินได้ไม่เกิน 80,000 บาทและต้องส่งเงินกู้พร้อมดอกเบี้ยคืนให้แก่กองทุนฯ เดือนละ 700 บาท ส่วนการซ่อมแซมบ้านกู้เงินได้ไม่เกิน 20,000 บาท และต้องส่งเงินกู้พร้อมดอกเบี้ยคืนให้แก่กองทุนฯ เดือนละ 500 บาท (ละอองดาว สีลาน้ำเตียง,

³ งบประมาณที่ใช้ในการดำเนินงานทางเครือข่ายฯ ได้รับเงินงบประมาณส่วนหนึ่งจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)

สัมภาษณ์ 5 กรกฎาคม 2557)

4.3.2 ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดทำผังชีวิตชุมชน ผลลัพธ์จากการจัดทำผังชีวิตชุมชนที่สำคัญ สามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังต่อไปนี้

4.3.2.1 การเห็นประเภทที่ดินในตำบล ภายหลังจากการลงพื้นที่สำรวจข้อมูลโดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information Systems : GIS) ทำให้เครือข่ายฯ เห็นถึงสภาพที่ดิน, ลักษณะประชากร, วิถีชีวิตความเป็นอยู่, ปัญหาเศรษฐกิจที่แต่ละครัวเรือนเผชิญอยู่ เช่น การเห็นสภาพพื้นที่ทั้งหมดในตำบลทั้งพื้นที่นิคมสหกรณ์, โฉนด, พื้นที่ราชพัสดุ, พื้นที่ป่าไม้, พื้นที่การปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม (สปก.), พื้นที่สาธารณะ, พื้นที่ขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ รวมถึงสภาพการถือครองที่ดิน จำนวนที่ดินที่ผู้คนทั้งในและนอกชุมชนถือครอง ข้อพิพาทและพื้นที่ซับซ้อนเกี่ยวกับที่ดินระหว่างรัฐและประชาชน เส้นทางคมนาคมขนส่ง แหล่งน้ำ พื้นที่ชลประทาน แหล่งที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมและสภาพแวดล้อมทางกายภาพทั้งหมดในตำบล เป็นต้น

เมื่อเครือข่ายฯ มีข้อมูลและเห็นสภาพปัญหาจึงเกิดการรวมตัวเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การรวมตัวกันของภาคประชาชนเพื่อทำเรื่องเสนอขอใช้ที่ดินจากองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้จำนวน 500 ไร่เพื่อจัดสรรให้แก่ประชาชนที่ไม่มีที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยจำนวน 100 ครัวเรือน, การเสนอให้เขตการศึกษาที่ 1 จังหวัดสระแก้วคืนพื้นที่โรงเรียนบ้านคลองฝักมีด จำนวน 22 ไร่ให้กับกรมธนารักษ์และขอให้กรมธนารักษ์จัดสรรที่ดินจำนวนดังกล่าวให้กับผู้เดือดร้อน, การเจรจาเพื่อแก้ไขปัญหาข้อพิพาทที่ดินระหว่างตำรวจตระเวนชายแดนและชาวบ้านหมู่ที่ 7 ตำบลคลองหินปูน เป็นต้น (ละอองดาว สีลาน้ำเตี้ยง, สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2556 ; สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2555)

4.3.2.2 การได้ผังตำบลซึ่งแสดงขอบเขตที่แท้จริงและถูกต้อง ผลจากการเอาระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เข้ามาใช้ในการจัดทำผังชีวิตชุมชนทำให้เครือข่ายฯ เห็นความขัดแย้งในด้านข้อมูลของรัฐและภาคประชาชนโดยเฉพาะขอบเขตพื้นที่ตำบล ขณะเดียวกันก็ทำให้ภาคประชาชนในตำบลรับรู้ร่วมกันว่า

แผนที่ที่ภาคประชาชนร่วมกันจัดทำ กับแผนที่ที่จัดทำโดยทางราชการนั้นมีความไม่สอดคล้องกันในหลายประเด็น

4.3.3 เกิดความพยายามในการเสริมสร้างประสิทธิภาพและศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน เมื่อเครือข่ายฯ เห็นสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาหลากหลายรูปแบบดังต่อไปนี้

4.3.3.1 การจัดตั้งสถาบันการเงิน สถาบันการเงินแห่งนี้เปรียบเสมือนกองทุนภายในหมู่บ้านที่ช่วยให้ชาวบ้านเข้าถึงแหล่งทุนในการประกอบอาชีพและช่วยเหลือด้านการเงินในยามฉุกเฉิน นอกจากนี้สถาบันการเงินแห่งนี้ยังสามารถจัดสวัสดิการในรูปแบบต่าง ๆ ให้แก่ชาวบ้าน ปัจจุบันสถาบันการเงินแห่งนี้มีสมาชิกในตำบลคลองหินปูนและตำบลใกล้เคียงประมาณ 1,300 คน มีเงินหมุนเวียนกว่า 12 ล้านบาท (ละอองดาว สีลาน้ำเที่ยง, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2556)

4.3.3.2 เกิดความพยายามในการจัดตั้งสหกรณ์ระดับตำบล ความคิดดังกล่าวเป็นการต่อยอดหลังจากที่เครือข่ายฯ ประสบความสำเร็จในการจัดตั้งโรงสีชุมชน⁴ เป้าหมายในการจัดตั้งสหกรณ์ตำบลนั้นก็เพื่อเป็นสถานที่ในการรับ

⁴ ผลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่เกษตรกรรมในหมู่บ้าน ทำให้แกนนำเครือข่ายฯ สามารถวิเคราะห์พื้นที่ทำนา ผลผลิตที่ได้และรายได้ที่ชาวบ้านจะได้รับจากการทำนาในแต่ละปี จากข้อมูล พบว่า ในแต่ละปีชาวบ้าน จะเก็บไว้ข้าวเพื่อการบริโภคเฉลี่ยครัวเรือนละ 12 กระสอบ เช่น ในหมู่บ้านบ่อลูกรัง หมู่ 6 มีจำนวนครัวเรือนประมาณ 110 ครัวเรือน (ตัวเลขขณะที่เริ่มดำเนินโครงการฯ) ดังนั้นจะมีจำนวนข้าวเปลือกทั้งหมด 1,320 กระสอบ (กระสอบละ 84 กิโลกรัม) หรือคิดเป็น 110,880 กิโลกรัม ข้าวเปลือก 1 กระสอบ (84 กิโลกรัม) เมื่อสีจะขายรำข้าวได้ 60 บาท ขายข้าวปลายได้ 35 บาท รวมเป็นเงิน 95 บาท โดยมีรายจ่ายค่าไฟฟ้า 15 บาท ค่าสีข้าว 24 บาท เมื่อนำรายจ่ายหักแล้วจะเหลือเงินทั้งหมด 56 บาท ความคิดดังกล่าวนี้เป็นผลให้แกนนำเครือข่ายฯ ตัดสินใจตั้งโรงสีชุมชน ขณะเดียวกันข้อมูลนี้ก็ถูกนำไปใช้วางแผนรับซื้อข้าวจากชาวบ้านเข้าโรงสีของชุมชนในราคาที่สูงกว่าท้องตลาด แต่เมื่อนำมาสีจะขายต่ำกว่าท้องตลาด กล่าวคือ ราคาข้าวในตลาดอยู่ที่ลิตรละ 50 บาทแต่โรงสีข้าวชุมชนจะขายแค่ 40 บาท หรือบางครั้งหากชาวบ้านคนไหนไม่มีข้าวหรือขาดแคลนเงินก็สามารถยืมข้าวของโรงสีชุมชนไปใช้เพื่อการบริโภคก่อน เป็นต้น

ซื้อผลผลิตทางเกษตร รวมทั้งใช้สหกรณ์เป็นศูนย์กลางในการจำหน่ายปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์พืชและสินค้าเพื่อการอุปโภค บริโภคในราคาถูกให้แก่ชาวบ้าน เป็นต้น (ละอองดาว สีลาน้ำเตียง, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2556)

4.3.3.3 การจัดตั้งกองทุนปลดหนี้ ผลจากการจัดทำผังชีวิตตำบลทำให้เครือข่ายฯ เห็นว่าปัญหาที่สำคัญของชาวบ้านอีกปัญหาหนึ่ง ก็คือ ปัญหาหนี้สินทั้งในและนอกระบบ ปัญหาดังกล่าวทำให้ชาวบ้านหลายรายต้องสูญเสียที่ดินทำกิน ขณะที่บางรายต้องตกอยู่ในวงจรหนี้ ดังนั้นเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินจึงมีการจัดตั้งกองทุนปลดหนี้ขึ้นในหมู่ที่ 7 บ้านหนองสมบุรณ์และหมู่ที่ 16 บ้านคลองตะเคียนพัฒนา เดิมกองทุนปลดหนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหาหนี้สินในกองทุนหมู่บ้านซึ่งกองทุนฯ ดังกล่าวทางเครือข่ายฯ เห็นว่ากลายเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์ของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านกับนายทุนเงินกู้นอกระบบ ทั้งนี้เพราะคณะกรรมการกองทุนฯ ได้ร่วมมือกับนายทุนนอกระบบปล่อยกู้ให้ชาวบ้านเพื่อใช้หนี้กองทุนฯ ในอัตราดอกเบี้ยที่สูง ภายหลังจากการชำระหนี้ คณะกรรมการฯ ก็จะปล่อยเงินกู้จากกองทุนให้ผู้กู้รายนั้นใหม่ แต่ผู้กู้จะไม่ได้เงินกู้เต็มจำนวน เพราะต้องหักเงินจำนวนหนึ่งเป็นดอกเบี้ยคืนให้กับคณะกรรมการกองทุนฯ และนายทุนนอกระบบ เช่น การกู้เงิน 10,000 บาท ชาวบ้านจะได้รับเงินเพียง 9,000 บาท เป็นต้น ระยะเวลาต่อมามีการยกระดับการแก้ไขปัญหาจากหนี้สินในกองทุนหมู่บ้านไปสู่การตัดวงจรหนี้ทุกประเภท ในส่วนของการบริหารจัดการกองทุนปลดหนี้ พบว่า ใช้วิธีการกู้เงินจากสถาบันการเงินตำบลคลองหินปูนในอัตราร้อยละ 2 หลังจากนั้นจึงนำเงินที่ได้มาปล่อยกู้ให้ชาวบ้านในอัตราร้อยละ 4 เพื่อให้ชาวบ้านนำเงินไปใช้หนี้ตามแหล่งเงินกู้ที่ต่าง ๆ ภายใต้งบเงื่อนไขที่ว่าจะกู้ยืมเงินได้ชาวบ้านต้องออมเงินก่อน (แกนนำในการจัดตั้งกองทุนปลดหนี้หมู่ที่ 7 บ้านหนองสมบุรณ์, สัมภาษณ์ 13 มีนาคม 2557)

4.3.4 เกิดการขยายเครือข่ายการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยไปสู่ระดับจังหวัด หลังจากที่เครือข่ายขบวนการที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน ประสบความสำเร็จระดับหนึ่งในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัยและ

ปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องเนื่องตามมา ทำให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) พยายามขยายตัวแบบดังกล่าวไปสู่การแก้ไขในพื้นที่อื่น ๆ ในจังหวัดสระแก้ว กระทั่งเกิดเป็น “เครือข่ายการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินและที่อยู่อาศัยระดับจังหวัด” โดยเครือข่ายฯ ดังกล่าวเป็นการรวมตัวกันของผู้เดือดร้อนในเรื่องที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยจาก 11 ตำบลของจังหวัดสระแก้ว ดังแสดงรายละเอียดได้ในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงเครือข่ายขบวนที่ดิน (ของภาคประชาชน) ในจังหวัดสระแก้ว

ลำดับที่	เครือข่ายขบวนที่ดิน	ที่ตั้ง
1	เครือข่ายขบวนที่ดินตำบลทัพราช	อำเภอตาพระยา
2	เครือข่ายขบวนที่ดินวังสมบูรณ์	อำเภอวังสมบูรณ์
3	เครือข่ายขบวนที่ดินวังทอง	อำเภอวังสมบูรณ์
4	เครือข่ายขบวนที่ดินวังใหม่	อำเภอวังสมบูรณ์
5	เครือข่ายขบวนที่ดินวัฒนานคร	อำเภอวัฒนานคร
6	เครือข่ายขบวนที่ดินตำบลแซร์อ	อำเภอวัฒนานคร
7	เครือข่ายขบวนที่ดินหนองแวง	อำเภอวัฒนานคร
8	เครือข่ายขบวนที่ดินหนองม่วง	อำเภอโคกสูง
9	เครือข่ายขบวนที่ดินคลองหินปูน	อำเภอวังน้ำเย็น
10	เครือข่ายขบวนที่ดินตาหลังใน	อำเภอวังน้ำเย็น
11	เครือข่ายขบวนที่ดินคลองไก่อ่เดือน	อำเภอคลองหาด

5. อภิปรายผลการศึกษา

หากใช้แนวคิดการเคลื่อนไหวสังคมเป็นกรอบในการอภิปรายผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวสังคมของเครือข่ายขบวนที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว มีลักษณะของการเคลื่อนไหว

สังคมที่เรียกว่า “การเคลื่อนไหวสังคมแนวใหม่” (New Social Movements) ที่เป็นเช่นนั้นเพราะ

5.1 เครือข่ายขบวนการที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน เป็นการรวมตัวของผู้คนที่เห็นว่าประชาธิปไตยแบบตัวแทน (Representative Democracy) ไม่สามารถตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชนในชนบทได้ทุกมิติ ขณะเดียวกันระบบเศรษฐกิจทุนนิยมก็นำมาซึ่งปัญหาและวิกฤตการณ์หลากหลายรูปแบบที่ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นต้องแบกรับเอาไว้ สถานการณ์เช่นนี้ทำให้เครือข่ายฯ พยายามสร้างประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) และใช้ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมหนุนเสริมประชาธิปไตยแบบตัวแทนเพื่อสร้างความอยู่รอด (Survivals) และทำให้ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นดำรงอยู่ได้ (Existential) ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม

5.2 เครือข่ายขบวนการที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน ไม่ใช่ขบวนการเคลื่อนไหวบนพื้นฐานชนชั้นใดเพียงชนชั้นเดียว แต่เป็นการรวมตัวของผู้เดือนร้อนในตำบลที่ต่างเผชิญกับปัญหาร่วมกัน คือ ปัญหาที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัยและปัญหาเศรษฐกิจ

5.3 การเคลื่อนไหวสังคมของภาคประชาชนกลุ่มนี้ ไม่ใช่การเคลื่อนไหวเรื่องแคบ ๆ เกี่ยวกับผลประโยชน์เฉพาะหน้า แต่เป็นการเคลื่อนไหวที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างความมั่นคงระยะยาวในการดำเนินชีวิต รวมทั้งความพยายามที่จะยกระดับคุณภาพชีวิต สร้างสวัสดิการทางสังคมให้กับ “ชาวบ้านรายเล็กรายน้อย” ในท้องถิ่น

5.4 การเคลื่อนไหวสังคมของภาคประชาชนกลุ่มนี้ ไม่ได้เรียกร้องผ่านกลไกทางการเมืองที่ดำรงอยู่อย่างเช่นพรรคการเมืองหรือนักการเมืองและก็มีได้หวังพึ่งกลไกของรัฐอย่างขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องในอดีต แต่เครือข่ายฯ พยายามเคลื่อนไหวในลักษณะของการ “ลุกขึ้น” เพื่อจัดการและแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง อย่างไรก็ตามเครือข่ายภาคประชาชนกลุ่มนี้ก็ได้ปฏิเสธรัฐหรือกลไกรัฐ ในทางตรงกันข้ามพวกเขากลับพยายามสร้างพันธมิตรกับรัฐหรือกลไกรัฐในรูปแบบ

ต่าง ๆ เพื่อดึงทรัพยากรมาใช้ในการเคลื่อนไหว

5.5 การเคลื่อนไหวสังคมของภาคประชาชนกลุ่มนี้ เน้นความสำคัญตามกรอบคิดเรื่อง อัตลักษณ์ (Identity-oriented Paradigm) ดังจะเห็นได้จากความพยายามประกาศตัวตนในพื้นที่สาธารณะผ่านการเข้าไปทำงานในองค์กรภาคประชาสังคมที่ถูกจัดตั้งโดยรัฐ เช่น การจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลคลองหินปูน ซึ่งเป็นองค์กรของภาคประชาชนที่มีกฎหมายรองรับ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้การทำงานของเครือข่ายฯ ได้รับการยอมรับจากภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม

5.6 เป้าหมายของการเรียกร้องมิใช่เพื่อต้องการช่วงชิงอำนาจรัฐอย่างขบวนการเคลื่อนไหวในอดีต แต่เครือข่ายภาคประชาชนกลุ่มนี้ต้องการสร้างสิ่งที่เรียกว่า “แบบชุดใหม่ของการดำรงชีวิต” (Grammar of Forms of Life) หรือ “การช่วงชิงการนำเพื่อสร้างค่านิยมความหมายชุดใหม่” กล่าวคือเครือข่ายภาคประชาชนกลุ่มนี้พยายามสร้างนิยามใหม่ของสิ่งที่เรียกว่า “ประชาธิปไตย” ในสังคมไทย ดังจะเห็นได้ความพยายามปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm Shift) และจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาชนใหม่ กล่าวคือ จากเดิมที่วิถีคิดของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นมักอยู่ภายใต้ความคิดว่า ปัญหาที่ชาวบ้านเผชิญอยู่นั้นจะต้องอาศัยพลังภายนอกทั้งกลไกรัฐในระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่นเป็นผู้มีบทบาทหลักในการช่วยเหลือหรือแก้ไข โดยประชาชนในท้องถิ่นเป็นเพียงผู้รับผลประโยชน์จากทำงานของกลไกรัฐ กระบวนการเช่นนี้จึงนำไปสู่การพึ่งพิงรัฐในกระบวนการพัฒนาอยู่เสมอและตลอดมา

กระบวนทัศน์ใหม่ที่เครือข่ายฯ สร้างขึ้นนี้เป็นความพยายาม “กลับหัวกลับหาง” ความคิดในการปกครองหรือการพัฒนาแบบเดิมที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อประชาชนเป็น “การปกครองโดยประชาชน” ที่เน้นการพึ่งตนเองเป็นหลัก โดยใช้พลังภายนอกชุมชนทั้งหน่วยงานราชการของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชนเป็นเครื่องมือในการหนุนเสริมความคิดของชาวบ้าน ขณะเดียวกันเครือข่ายภาคประชาชนกลุ่มนี้ก็พยายามจัดวางความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการปกครองและการพัฒนาใหม่ กล่าวคือ จากเดิมที่ประชาชนต้องขอเข้าไปมีส่วนร่วมกับรัฐหรือหน่วยงานราชการเพื่อ

กำหนดทิศทางการพัฒนา แต่กระบวนการทัศน์ในการปกครองหรือการพัฒนาชุดใหม่ี่แปรเปลี่ยนเป็นการที่รัฐหรือหน่วยงานราชการจะต้องเข้ามาร่วมกับกิจกรรมและโครงการที่ดำเนินการโดยภาคประชาชน

5.7 การเคลื่อนไหวของเครือข่ายชุมชนที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูนเป็นขบวนการทางสังคมมากกว่าขบวนการทางการเมือง ที่เป็นเช่นนั้นเพราะภาคประชาชนกลุ่มนี้ให้ความสนใจในเรื่องของค่านิยม วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจและการเข้าไปมีบทบาทในพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) ด้วยเหตุนี้เครือข่ายภาคประชาชนกลุ่มนี้จึงไม่ได้มุ่งเข้าไปสู่อำนาจรัฐหรือครองอำนาจรัฐ แต่เป็นความพยายามปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจและสร้างข้อตกลงใหม่ทางสังคม

6. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่เป็นนัยยะเชิงนโยบายเพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปพิจารณา ดังต่อไปนี้

6.1 เพื่อให้การแก้ไขปัญหาที่ดิน ที่อยู่อาศัยรวมทั้งปัญหาในมิติต่าง ๆ ของชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดความยั่งยืน ควรมีการบูรณาการการทำงานของกลไกรัฐทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่นและภาคประชาชนเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดการหนุนเสริมซึ่งข้อมูลและกระบวนการทำงาน

6.2 เพื่อให้การทำงานของภาคประชาชนกลุ่มนี้มีประสิทธิภาพและมีทรัพยากรในการบริหารอย่างเพียงพอ จำเป็นต้องขยายเครือข่ายการทำงานไปยังกลไกรัฐ รวมถึงภาคประชาสังคมที่หลากหลาย ครอบคลุมประเด็นงานทุกมิติที่ขบวนการภาคประชาชนกลุ่มนี้เข้าไปเกี่ยวข้อง

เอกสารอ้างอิง

- แกนนำในการจัดตั้งกองทุนปลดหนี้หมู่ที่ 7 บ้านหนองสมบุรณ์ อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว. สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2557.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2545. ขบวนการเคลื่อนไหวสังคมรูปแบบใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : วิชาษา.
- บุญเชิด หนูอู่ม และคณะ. 2558. ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทภาคตะวันออกของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ประกาศ ปีนิตบแต่่ง. 2552. กรอบการวิเคราะห์ทางการเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิไฮนริค เบิลล์ สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.
- เรวดี อุลิตและอภินันท์. 2555. เส้นทาง...การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินตำบลคลองหินปูน จังหวัดสระแก้ว. กรุงเทพมหานคร : มิสเตอร์ ก้อปปี.
- ละอองดาว สีลาน้ำเตี้ยง. แกนนำเครือข่ายขบวนการที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบล คลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว. สัมภาษณ์, 5 กันยายน 2552.
- _____. แกนนำเครือข่ายขบวนการที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว. สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2556.
- _____. แกนนำเครือข่ายขบวนการที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว. สัมภาษณ์, 24 มกราคม 2556.
- _____. แกนนำเครือข่ายขบวนการที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว. สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2556.
- _____. แกนนำเครือข่ายขบวนการที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว. สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2557.
- _____. แกนนำเครือข่ายขบวนการที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูนอำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว. สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2557.

_____ . แกนนำเครือข่ายขบวนการที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว. สัมภาษณ์, 13 ตุลาคม 2557.

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. 2555. **ผังชีวิต-ผังชุมชน** สู่อการจัดการตนเอง. กรุงเทพมหานคร : มิสเตอร์ก๊อปปี.

อัจฉรา รัญฤทธิธรรม. 2557. **การเมืองของความลדתอนความเป็นการเมือง : การปรับความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชน รัฐ และประชาชน.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.

อนันท์ กาญจนพันธ์. 2558. “เหลียวหลังแลหน้า : พัฒนาการของสังคมศาสตร์ในประเทศไทยกับการเชื่อมต่อสู่วงวิชาการโลก.” ใน **จับกระแสสังคมศาสตร์ 50 ปีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา** เชียงใหม่. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Jurgen Habermas. 1998. **Between facts and norms : Contributions to a discourse theory of law and democracy.** Chicago, MASS : The MIT Press

Walker, Andrew. 2012. **Thailand’s Political Peasant : Power in the Modern Rural Economy.** Wisconsin : The University of Wisconsin Press.